

Олександр Комарніцький

(Кам'янець-Подільський)

**ПЕРЕБУДОВЧІ ВІЯННЯ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ
ЖИТТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
(середина 80-х — початок 90-х рр. XX ст.)**

У статті на основі архівних джерел, матеріалів періодичної преси розповідається про впровадження у громадсько-політичне життя педагогічних закладів вищої освіти Західної України елементів демократії. Автор доводить, що у цих закладах формувалися осередки некоммуністичних політичних сил. Студенти творили власні представницькі політичні структури, політичні клуби, молодіжні організації, розширилися повноваження студентських органів самоврядування, було запроваджено вибори ректорів і деканів. Викладачі і студенти брали участь у виборах до союзної, республіканської та місцевих рад, які вперше проводилися на змагальній альтернативній основі.

Ключові слова: педагогічні заклади, викладачі, студенти, осередок, перебудова, вибори.

У роки горбачовської перебудови було впроваджено різноманітні нововведення у навчальний процес. Що стосується виховної роботи, то вона зазнала невеликих, здебільшого формальних змін. Виховання, як і в попередні десятиліття, мало ідеологічний характер і контролювалося компартійними органами. Головне завдання тут покладалося на партійну та комсомольську організації. Для тогочасної радянської вищої школи, за словами докторки історичних наук Г. Г. Січкаренко, були характерними «тотальна ідеологізація та політизація навчального процесу й виховання, наукової та педагогічної творчості; низький рівень академічних свобод, самоорганізації ВНЗ; позбавлення студента можливості будувати власну траєкторію навчання; відторгнення від національної культурно-історичної спадщини, русифікація; відмежованість від світової науки й освітнього досвіду; диспропорції у підготовці спеціалістів за кількісними, якісними, територіальними ознаками; обмежене фінансування вищої освіти і науки за т. зв. «остаточним принципом»¹.

Все ж віяння перебудови не могли не позначитися на громадсько-політичному житті вишів, які виявилися, насамперед, у впровадженні елементів демократії у цю сферу діяльності викладацького і студентського колективів. У нашій статті ми покажемо ці процеси на прикладі педагогічних вишів західноукраїнських областей, а саме Дрогобицького, Івано-Франківського та Тернопільського педінститутів. Окремі аспекти цієї проблеми вивчали історики С. Кульчицький², Я. Кукулєнко³, В. Марчук⁴, В. Юрчак⁵ та ін. Комплексно означена нами проблема не досліджувалася.

Перебудова, ініційована реформаторськими силами в КПРС на чолі з М. С. Горбачовим, відкрила можливості для вияву суспі-

льно-політичної енергії народу, збудила до активності широкі верстви населення. Горбачов привніс чимало нового в суспільне життя і проголосив курс на політичні та економічні реформи при збереженні існуючої системи. Із містць надходили пропозиції щодо першочергових заходів з перебудови КПРС та оновлення внутрішньопартійного життя. Зокрема, 31 січня 1990 р. партком Тернопільського педінституту звернувся з відкритим листом до Тернопільського міськкому і обкому Компартії України, у якому вніс пропозиції щодо забезпечення плюралізму думок та право меншості на свою позицію, на створення фракцій. Визнавалося за необхідне формування багатопартійності, у зв'язку з чим мали перебудувати стиль та методи партійної роботи. Зазначалося, що за цих обставин партія мала функціонувати як громадсько-партійна організація, територіально-виробничий принцип діяльності партії слід замінити принципом територіальної та професійної побудови партії. Варто було б, на думку парткому, ввести посаду голови партії, ліквідувати Політбюро, а його функції передати ЦК, перейти від унітарної до федеральної структури партії. Компартії союзних республік повинні були мати свої програми та статuti. Пролунали пропозиції зміни назви партії на соціалістичну чи партію демократичного соціалізму. Акцентувалася увага на забезпеченні проведення прямих альтернативних виборів делегатів партійних з'їздів тощо. Підсумкова резолюція передбачала прохання до учасника лютневого 1990 року Пленуму ЦК КПРС В. Є. Острожинського донести ці пропозиції до відома Пленуму⁶.

Тогочасні перебудовчі віяння у суспільному житті республіки зумовили виникнення осередків некомуністичних політичних сил. Активними учасниками їх творення були викладачі і студенти. Так, викладач Івано-Франківського педінституту В. М. Шатохін, викладачі Дрогобицького педінституту В. Ф. Семчишин, В. В. Умнов, студенти Тернопільського педінституту А. О. Пасічник, Ю. К. Тима були учасниками установчого з'їзду Народного Руху України, який відбувся 8-10 вересня 1989 р.⁷ У вишах створювалися осередки НРУ. Зокрема, у березні 1990 р. осередок започаткували у Тернопільському педінституті. До його складу ввійшли 72 працівників і студентів вишу. Головою ради осередку обрали О. В. Огира. Членами ради стали 12 осіб⁸. За рік до цього, 25 квітня 1989 р., питання про ставлення колективу викладачів і студентів закладу до програми НРУ розглядалося на засіданні вченої ради. Завідувач кафедри наукового атеїзму Ю. Ю. Свідерський зазначив, що розмови про проєкт НРУ велися у виші вже декілька тижнів. На його думку, це було пов'язано з невдоволенням тим, що у виші заняття проводилися у дві зміни, загостренням житлової проблеми, як для викладачів, так і студентів, запрошенням викладачів з інших міст, а також тим, що у дипломах випускників-філологів значилися лише російська мова і література, а українська була відсутня. Доцент кафедри історії КПРС і наукового комунізму В. І. Богайчук повідомив, що на засіданні кафедри загалом підтримали проєкт

НРУ. Водночас, він зазначив, що кафедра не підтримує тих тенденцій, «які не сприяють консолідації трудових колективів і громадських організацій. Рух намагається бути арбітром між процесом перебудови і державою та партією, громадськими організаціями. Засуджуємо також ту частину проекту, у якій йдеться про створення нової структури, альтернативної КІРС». Декан факультету підготовки і підвищення кваліфікації організаторів народної освіти А. Я. Ходорчук заявив від імені факультету, що він за рух за перебудову на засадах соціальної справедливості, без політичної конфронтації, розколу населення. Заступник секретаря комітету комсомолу М. М. Вільотник став на бік адміністрації і заявив, що він підтримує думку ректорату і парткому, що потрібно більше займатися конкретними справами, а не мітингами, а саме, підвищенням результативності навчання, екологією, милосердям. Ректор інституту Ю. В. Іващенко підкреслив, що «біда не в тому, що є рух, а в тому як його хочуть спрямувати. Якщо партія очолює рух, то все тут нормально і правильно. А коли йдуть розмови навколо руху, які викликають розкол населення, дестабілізацію обстановки, то це ясно не потрібно»⁹. Учасники зібрання підтримали постанову парткому, в якій, зокрема зазначалося: «Екстремістськи настроєна група людей спонукала частину людей до різного роду протестів у вигляді мітингів, поширення листівок підбурювального характеру, відволікає увагу від розв'язання основних завдань, створює нервову ситуацію, сіє національну ворожнечу... Реальний народний рух за перебудову може бути пайдним лише тоді, коли він спирається на всі громадські організації, справді на народ. Всебічна програма перебудови, зростаючі масштаби і темп її практичного втілення в життя владно вимагають об'єднаних зусиль... Час розмов і дискусій, мітингування і емоційних спалахів минули, і спроби відродити їх недоречні. Вони сьогодні можуть лише зашкодити справі, звести перебудову з її магістрального шляху... Вважаємо доцільним утримуватися від повального обговорення, оскільки це відволікає колектив від головних справ і завдань»¹⁰.

Студенти вишів творили власні представницькі політичні структури, насамперед, Українську студентську спілку. У Тернопільському педінституті у лютому 1990 р. було створено студентське товариство – відділення УСС. 11 лютого започаткували ініціативну групу щодо створення студентського товариства, яка 14-15 лютого зібрала понад 700 підписів студентів і викладачів, що засвідчило підтримку студентської ініціативи колективом вишу. 16 лютого ректорат у своєму розширеному складі зустрівся з ініціативною групою. Багато хто з присутніх поставився скептично до цієї ідеї, більша частина ректорату була готова до діалогу зі студентами¹¹. 21 лютого відбулася зустріч студентів I-II курсів з членами кафедри здорового способу життя, на якій домовилися замінити екзамен з медицини на залік, і внести деякі зміни до навчальної програми. 22 лютого провели установчі збори, на яких були присутні понад 50 студентів і 20 викладачів. Після

ознайомлення громади з Декларацією і статутом товариства, а також результатами обговорення студентських вимог на ректораті, було надано слово для бажаючих виступити. Виступили народний депутат СРСР Р. Т. Гром'як, ректор В. П. Кравець, викладачі О. В. Огир, Я. Т. Гринчишин, Я. Ф. Гап'юк, В. В. Колінець, студент М. Антоняк. Всі зійшлися на думці, що таке товариство необхідне. Виступив секретар комітету комсомолу М. Вільютник, після чого зав'язалася дискусія. Члени ініціативної групи пояснили, що студентське товариство не є альтернативою ВЛКСМ і комсомольці могли би бути членами товариства. Водночас, висували ідею про встановлення дня вільного виходу з комсомолу. Звісно, очільник комсомольського осередку був категорично проти, оскільки, як зазначалося в одному з дописів в газеті «До світла», «в МДУ після дня вільного виходу в комсомолі залишиться менше половини студентів, але – студенте, якщо ти не поділяєш поглядів ВЛКСМ – вийди з його лав! Це буде чесно з твого боку». 28 лютого на вченій раді прийняли майже всі вимоги студентів, озвучені на засіданні ректорату 16 лютого: 1) переобрати редколегію газети «Студентський вісник»; 2) ставити не більше трьох пар на день, а один з днів тижня відводити для самоосвіти; 3) надати юридичної і фактичної чинності праву студентів на вільне відвідування лекцій, яке було обумовлено у тимчасовому положенні про виш (наказ від 7 серпня 1989 р. за № 585), а також праву студентів складати екзамени і заліки з будь-якої дисципліни по мірі готовності (право дострокового складання (постанови Мінвузу СРСР від 17 червня 1987 р. за № 435); 4) зменшення обсягу і змісту предметів шляхом їх деідеологізації і деполітизації; 5) стосовно суспільних наук: викладання марксизму-ленінізму як однієї з багатьох суспільних теорій на рівних правах з іншими теоріями, скасування екзамену з історії атеїзму та релігії як такого, що суперечить закону про свободу совісті; 6) з нового навчального року скасувати державні екзамени зі суспільних дисциплін; 7) скасувати систему чергувань студентів у навчальних корпусах і їдальні; 8) запровадження альтернативних курсів шляхом залучення позаінститутських кадрів тощо¹². 5 березня на організаційних зборах прийняли рішення про перейменування студентського товариства у відділення Української студентської спілки¹³. Представники товариства взяли участь у II з'їзді Конфедерації студентів України (23-25 лютого 1990 р.), на який загалом прибули 138 студентів із 18 міст республіки. У зв'язку з арештами у Києві значна частина представників УСС не змогла прибути на з'їзд. Присутні вшанували хвилиною мовчання пам'ять студентів, які загинули у бою біля ст. Крути. Делегати працювали у 5 секціях: національного відродження; самоврядування; студентства і політики; екологічної; правової¹⁴.

У вишах діяли осередки молодіжного об'єднання «Студентське братство», зокрема, в Івано-Франківському¹⁵ і Дрогобицькому педінститутах. У Дрогобичі працювали також активіс-

226

ти правозахисної Української Гельсінської спілки і Спілки незалежної української молоді¹⁶.

Одним із напрямків демократизації було запровадження виборів ректорів. Зокрема, у Дрогобицькому педінституті на посаду ректора претендували 4 особи. 20 жовтня 1988 р. ректором обрали наймолодшого – 40-річного В. Г. Скотного, який до того ж став наймолодшим ректором республіки¹⁷. 13 березня 1990 р. відбулися вибори ректора Тернопільського педінституту, оскільки попередній його керівник подав заяву про звільнення¹⁸. На посаду ректора претендували 7 осіб: М. М. Алексієвець, А. В. Вихрущ, Я. Т. Гринчишин, В. П. Кравець, С. Ю. Трубич, А. М. Ломакович, Ю. Ю. Свідерський. У першому турі найбільшу кількість голосів зібрали В. П. Кравець і С. Ю. Трубич. У другому турі переміг В. П. Кравець, за якого проголосували 388 виборців, С. Ю. Трубича – 254¹⁹. На посаді В. П. Кравця затвердили 13 квітня 1990 р. на засіданні колегії Держосвіти СРСР²⁰.

Деканів факультетів теж обирали. У січні 1988 р. на факультеті іноземних мов Дрогобицького педінституту на посаду декана претендували 3 кандидатури. Найбільшу кількість голосів набрав В. Т. Воробйов²¹. У Тернопільському педінституті у 1990 р. на посади деканів двох факультетів сумарно претендували сумарно 11 осіб²². Деканом фізико-математичного факультету обрали Г. П. Хому, підготовки вчителів початкових класів – Ю. Ю. Свідерського²³.

У досліджуваний нами період у республіці з'явилися незалежні від партійних структур політичні клуби. Так, в Івано-Франківському педінституті працював науково-педагогічний клуб «Ватра», який проводив у школах політінформації, організовував прес-конференції, мітинги тощо²⁴. У 1989 р. у цьому ж виші було створено історико-політичний клуб «Альтернатива». Рада клубу на чолі з консультантом-викладачем кафедри історії СРСР і УРСР М. В. Кугутяком виносила на обговорення найактуальніші питання історії України, рідного краю, т.зв. «білі плями» історичного минулого, відкривала невинуватого забути імена тощо. Серед них – «КПЗУ: шлях боротьби і трагедії», «1939 рік: історія, уроки, альтернативи», «Підписання радянсько-німецького договору» тощо²⁵. Складні питання обговорювали на своїх засіданнях члени клубу «Політекономічні п'ятниці». Наприклад, у листопаді 1989 р. розглянули проект «Загальних принципів економічної цінності Української РСР». Вони внесли пропозицію, щоб у пункті 2.4 визначити, що в Україні поряд з кооперативно-колгоспною власністю існують, а не можуть існувати, як зазначалося у проекті, різні форми земельної власності і господарювання. На їхню думку не варто було акцентувати увагу на колгоспи. Політклубівці були переконаними, що у пункті 10.3 слід уточнити питання розвитку атомної енергетики, яка мала здійснюватися під контролем громадськості УРСР не лише регулярно, як це зазначалося у пункті 12.8, але й необхідно об'єктивно інформувати про стан

навколишнього середовища²⁶. У квітні 1990 р. члени клубу обговорили проєкт концепції переведення Івано-Франківської області на економічну і господарську самостійність²⁷. Крім того, в Івано-Франківському педінституті працював дискусійний клуб «Аргумент», який функціонував при кафедрі практичного курсу російської мови. Його основна мета – познайомити студентів, учнів СШ № 23, викладачів факультету підвищення кваліфікації з найновішими творами художньої літератури. Наприклад, наприкінці грудня 1989 р. обговорили твір В. Гроссмана «Все тече...». Автор заперечував «всі досягнення Великої Жовтневої революції і взагалі ідеї соціалізму». Частина студентів схвально відгукувалася на цей твір, порушивши «питання про можливі альтернативні шляхи розвитку історії, використання уроків минулого тощо»²⁸. У цьому ж виші діяв дискусійний клуб «Діалог»²⁹. Клуб «Діалог» працював також і в Дрогобицькому педінституті, на засіданнях якого обговорювали цікаві питання: «Чому Сталін зумів захопити владу?», «Як могло статися, що після Леніна практично всі політичні керівники дискредитували себе – Сталін, Хрущов, Брежнєв?», «Чому нині нема в магазинах масла, хорошої губної помади?»³⁰. У цьому ж виші з 1985 р. працював просвітницько-художній колектив «Ровесник», який діяв як агібригада. Згодом він переріс у агіттеатр³¹.

Викладачі і студенти протестували проти аварії на Чорнобильській АЕС. У квітні 1990 р. напередодні річниці аварії в Івано-Франківському педінституті відбувся мітинг, на якому, виступив секретар парткому М. М. Яцура. Його слова не зовсім вписувалися в офіційну партійну лінію: «Мене обурює злочинна байдужість до долі тих людей, які постраждали від аварії, позиції високих чиновників «Мінатоенерго», що намагаються применшити справжні масштаби наслідків трагедії». Голова студентського братства вишу О. Синютка висловив своє обурення стосовно дій боягузливого керівництва республіки, яке знало про катастрофу, але приховало цей факт від народу, змусивши навіть вийти на Першотравневу демонстрацію. Глибокими і виваженими були слова професора І. А. Климишина: «Наш народ пережив не одну трагедію, проте чорнобильська перевершила всі, разом узяті. Ми багато терпіли, адже ми терплячий народ, ми німували, коли грибниця атомних електростанцій пускала своє глибоке коріння. А сьогодні ми рішуче вимагаємо покінчити із злочинною практикою будівництва і експлуатації АЕС, які несуть не благо, а невидиму смерть». На мітингу було прийнято рішення про встановлення українського національного прапора із жалобою на фасаді інституту, а також резолюцію, яку вирішили направити на ім'я Верховної Ради УРСР та республіканської прокуратури³². Тоді ж студенти взяли участь у благодійному марафоні «Чорнобиль», за два дні зібравши 1635 крб. Ці гроші ухвалили не передавати у фонд, а використати на придбання продуктів харчування і одягу для 200 дітей із чорнобильської зони, що мали прибути на відпочинок в інститутський табір «Зірка» у с. Миклушиничі³³.

Викладачі і студенти вишів брали участь у виборах до союзної, республіканської та місцевих рад, які відбувалися наприкінці 1980-х років і вперше проводилися на змагальній альтернативній основі. Окремі з них скористалися своїм активним виборчим правом. Так, завідувача кафедри Тернопільського педінституту Р. Т. Гром'яка обрали депутатом Верховної Ради СРСР. Окрім безпосередньої законотворчої роботи, народний обранець цікавився життям громади. Зокрема, у серпні 1990 р. він був присутнім на засіданні постійної комісії з народної освіти Тернопільської обласної ради, на якій розглядали питання про деідеологізацію і деполітизацію навчальних закладів міста. На думку депутата, використання терміну «деідеологізація» було недоречним, «адже без ідеології, ідеї життя людини немислиме. Ніяке вчення не може претендувати на роль «єдиновірного», що треба відроджувати ідеологію загальнолюдських цінностей: любові до ближнього, рідного краю, доброти, людяності тощо³⁴. Студенти педінститутів стежили за роботою парламенту, нерідко критично оцінювали прийняті ним рішення. Наприклад, студентка ІІ курсу філологічного факультету Івано-Франківського педінституту Г. Ільєва, оцінюючи дискусію, яка розгорілася у стінах парламенту щодо методів управління економікою і виробництвом, відкинула пануючу думку про те, що робітничі і селянські колективи неохоче переходили на орендний та кооперативний методи господарювання, що було причиною складного економічного становища в державі. Вона вважала, що «справа у міністерствах і відомствах, які гальмують розвиток більшості позитивних процесів у нашій економіці. Бо знають, якщо робочий люд стане орендарем, господарем свого підприємства, вони стануть непопулярні». Крім того, на її думку, потрібно було приділяти особливу увагу екологічній проблемі³⁵. Щодо останнього, то доречно зауважити, що у виші діяла природоохоронна дружина³⁶. Студентка ІІ курсу педагогічного факультету івано-франківського вишу Г. Лозінська була солідарна із думкою частини депутатів щодо оздоровлення економіки держави, зміцнення її бюджету за рахунок скорочення надмірної програми промислового будівництва, розумне обмеження космічних і військових витрат³⁷.

Старшого викладача Тернопільського педінституту Б. Ф. Бойка у березні 1990 р. обрали депутатом республіканського парламенту³⁸. У лютому 1990 р. кандидатами у депутати в обласну раду колектив цього ж педінституту висунули викладачів С. Ю. Трубоча, О. В. Огира, Б. І. Івасіва, В. О. Стародубця, О. К. Діча³⁹. Цікаво, що у ході підготовки до виборів до Верховної Ради УРСР 27 лютого 1990 р. партком педінституту розглянув лист студентів і співробітників вишу про використання під час виборів 4 березня на виборчих дільницях вишу національної символіки (синьо-жовтого прапора). Члени парткому підтримали ідею⁴⁰. У контексті виборчих процесів варто згадати, що студентів Івано-Франківського педінституту О. Сангулію і О. Жерноклаєва було удостоєно високої честі бути делегатами Всесоюзного студентського форуму,

який відбувся у Москві⁴¹. Загалом, Україну представляли 162 студенти вишів⁴². Прибувши з форуму, студенти були певною мірою розчаровані його підсумками. О. Жерноклеєв зазначив, що форум швидше можна було б назвати мітингом: «Ми мали повноваження тільки розглядати студентські проблеми. А права законодавчої ініціативи нам не дали». Питання студентів до керівників держави «фільтрувалися у секретаріаті Форуму. Усі запитання поступали лише у письмовій формі»⁴³.

У педагогічних вишах створювалися осередки Товариства української мови (ТУМ). У березні 1989 р., одразу після установчих зборів товариства, відбулися організаційні збори в Івано-Франківському педінституті. Головою осередку обрали завідувача кафедри української мови М. Лесюка⁴⁴. До липня того ж року осередку вдалося провести свята словесності, української мови, вечір поезії «Розцвітай же, слово!», створити клуб допитливих філологів⁴⁵. Представники педагогічних закладів вищої освіти були серед тих, хто 23 березня 1991 р. у Львові відновив Товариство «Рідна школа» – самодіяльну добровільну організацію, яка існувала в Галичині до 1939 р. Учасники прийняли декларацію про відновлення цього товариства. Тоді ж провели установчу конференцію представників громадськості Львівської області. Віцепрезидентом обласної організації став професор Дрогобицького педінституту О. Вишневський⁴⁶. Серед учасників зібрання був і доцент цього ж вишу С. Ф. Сухорський, який, оцінюючи історичність події, зазначав: «Ми – учасники відродження тої криниці, якої наш народ черпав сили»⁴⁷.

Проголошена М. С. Горбачовим політика демократії та гласності поширювалася на студентське середовище, сприяла розширенню повноважень студентських органів самоврядування. Викладачка Тернопільського педінституту Н. Шеховцева пропагувала позитивний досвід розширення студентського самоврядування. Вона ратувала за вивчення думок і пропозицій студентів, залучення їх до розподілу стипендій, організації роботи деканатів, покращення побуту та відпочинку у гуртожитках тощо⁴⁸.

Органи студентського самоврядування були різноманітними. Так, у Тернопільському педінституті діяли студентська навчальна частина, деканати, пости якості в групах. Ці громадські органи здійснювали контроль за відвідуванням студентами занять і консультацій, за їхньою самостійною роботою, клопотали перед адміністрацією про заохочення чи покарання студентів⁴⁹. Керівництво вишу здебільшого прислухалося до думки студентів. Наприклад, як вже зазначалося, 28 лютого 1990 р. члени вченої ради Тернопільського педінституту задовольнили вимоги студентів щодо удосконалення навчального процесу⁵⁰. Водночас, не зрозуміло чи пішли вони назустріч вимогам стосовно студентського самоврядування і поліпшення матеріального становища. Зокрема, вони вимагали: 1) надати студентам у вченій і розширеній раді права «вето», у зв'язку з тим, що існуюче представництво у 25% не відображає думки студентства; 2) здійснювати

розподіл на місце роботи з вільним вибором студентів відповідно до успішності та сімейного стану; 3) прийняття нового статуту вишу на основі цілковитої автономії і рівності викладача і студента; 4) усунення монополії комсомолу на суспільно-громадське життя в інституті, свобода студентських об'єднань за політичними, релігійними та іншими інтересами і переконаннями; 5) ліквідувати при інституті перший відділ, піддати гласності його роботу і спалити персональні справи, як це було зроблено у Московському державному університеті; 6) щорічне анкетування викладачів і підтвердження повноважень ректора і декана колективом викладачів і студентів; 7) надання студентам, які не забезпечені гуртожитком, матеріальної допомоги у розмірі звичайної стипендії незалежно від успішності; 8) введення студентського контролю за розподілом коштів трудового колективу, за фінансовою роботою профспілкових і комсомольських органів і оголошення результатів тощо⁵¹. Можемо припустити, що з високою долею ймовірності ці вимоги не були прийняті.

Студентів вводили до складу рад інститутів і факультетів рад. Ця новація припадає на 1987 рік. Наприкінці другого семестру 1986-1987 н.р. у складі вченої ради Івано-Франківського педінституту ми вперше фіксуємо прізвища студентів О. Д. Микитин, О. П. Архамули і О. Й. Дзвін⁵². У серпні того ж року було встановлено норму: представництво від студентської молоді мало складати не менше як 25% від загальної кількості членів ради. Як наслідок, у Дрогобицькому педінституті серед 31 члена вченої ради студентів було 8⁵³, у Тернопільському – відповідно 33 і 8⁵⁴. 28 вересня 1989 р. у Тернополі вчену раду затвердили у складі 40 осіб, 10 з яких становили студенти⁵⁵.

У вищих були відчутні процеси легалізації української греко-католицької церкви. У квітні 1990 р. з ініціативи Студентського братства Івано-Франківського педінституту відбулася зустріч з ієрархами Української греко-католицької церкви. На зустріч прибули єпископ ординарій Івано-Франківської єпархії владика Софрон і його помічник єпископ Іриней. Священники розповіли про релігійну ситуацію в області, ставлення церкви до НЛО і марксистсько-ленінської філософії, створення у місті духовної семінарії, можливість викладання історії церкви і деяких інших навчальних дисциплін у вигляді спецкурсів. Присутні були задоволені від зустрічі і висловили побажання організувати подібну зустріч із представниками православної церкви Московського патріархату⁵⁶.

Студенти педагогічних ЗВО Західної України відгукнулися на події березня 1990 року, коли київські студенти зініціювали проведення загальноукраїнського студентського страйку, у ході якого було заарештовано лідера Української студентської спілки В. Чемериса і 11 членів цієї організації, що вийшли на підтримку свого лідера⁵⁷. У відповідь на цю каральну акцію влади застрайкували студенти Тернопільського педінституту, які надіслали до Верховної Ради СРСР телеграму із вимогами негайно звільнити

студентів і виправдати заарештованих студентів; притягнути до відповідальності винних в їх арешті⁵⁸. Тоді ж страйк охопив близько 3 тис. студентів Дрогобицького педінституту. Керівництво акцією проводили члени Тимчасової ради інститутського студентського братства «Каменярь». До складу ради ввійшла і заступник секретаря комітету комсомолу вишу Н. Лагуш, а також прихильники Спілки незалежної української молоді та Української студентської спілки. Протестуючі зібралися біля будинку міського відділу внутрішніх справ. Конфлікт між молоддю і міліцією не переріс у радикальні дії. 1 березня відбувся мітинг біля навчального корпусу педінституту, на якому оратори-«неформали» і керівники вишу, попри розходження у шляхах вирішення проблеми вищої освіти, знайшли спільну мову у тому, що потрібно відмовитися від методів силового тиску на студентство. Після цього вулицями міста студенти і викладачі місцевих вишів, технікумів та училищ утворили живий ланцюг єдності. Загалом страйк із перервами продовжувався 9 діб. Ректор педінституту з приводу страйку В. Г. Скотний зазначав: «Стверджувати, що всі ми після першого у нашому вузі політичного страйку змінимося і блискавично станемо іншими, буде, мабуть, надто наївним. Однак він сколихнув інститутське життя, допоміг нам виразно побачити його вади, й зрештою, позбутися того – змертвілого, що заважає нам повноцінно працювати». Студенти висунули вимоги, які ректор намагався задовольнити. Зокрема, було зменшено обсяг викладання суспільних дисциплін, читалися спецкурси з політології, історії світової та вітчизняної культури. Студентам надано право вільного вибору викладача, підтверджено принцип вільного відвідування лекцій, встановлений у виші ще на початку навчального року. Врешті, голос студентів почули і владі не залишалось нічого як звільнити заарештованих у Києві студентів, серед яких були і троє дрогобицьких студентів – М. Походжай, О. Садовий, Д. Стебляк⁵⁹.

Таким чином, у роки горбачовської перебудови, незважаючи на те, що ідейно-політичне виховання викладачів й студентів і надалі було одним із пріоритетних завдань у роботі партійних осередків, у суспільне життя педагогічних вишів впроваджувалися елементи демократії. Зокрема, у цих закладах формувалися осередки некомуністичних політичних сил, студенти творили власні представницькі політичні структури, політичні клуби, молодіжні організації, розширилися повноваження студентських органів самоврядування, було запроваджено вибори ректорів і деканів, викладачі і студенти брали участь у виборах до союзної, республіканської та місцевих рад, які вперше проходилися на змагальній альтернативній основі.

Примітки:

1. Січкаренко Г. Г. Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985-2005 рр.): монограф. Ніжин: Лисенко М. М., 2014. С. 11.
2. Кульчицький С. Знищення тоталітаризму – головний підсумок горбачовської перебудови. *Перебудова: задум і результати в*

- Україні (до 10-річчя проголошення курсу на реформи): матер. наук.-теоретич. семінару, м. Київ, 20 квітня 1995 р. / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1996. С. 3-6.
3. Кукуленко Я. І. Педагогічні виші і демократизація суспільно-політичного життя в УРСР у роки перебудови. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* Київ, 2019. Вип. 140 (№ 1). Ч. 1. Історичні науки. С. 52-58; Ї ж. Педагогічні інститути радянської України і рух за надання українській мові статусу державної наприкінці 80-х рр. XX ст. *Товариство «Просвіта»: історія та сучасність (до 150-річчя утворення «Просвіти»): зб. матер. круглого столу* / [редкол.: В. Дубінський (гол.), О. Комарницький (заст. гол.), В. Полятинчук, І. Боровець]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2018. С. 35-41.
 4. Марчук В. В. Національно-демократичні традиції в державотворчому процесі України (друга половина 1980-х – перша половина 90-х рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 1996. 22 с.
 5. Юрчук В. Курс на «перебудову» і нинішній стан духовно-культурного розвитку українського суспільства. *Перебудова: задум і результати в Україні (до 10-річчя проголошення курсу на реформи): матер. наук.-теоретич. семінару, м. Київ, 20 квітня 1995 р.* / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1996. С. 32-38.
 6. Відкритий лист. *Студентський вісник. Орган парткому, ректорату, профкому, комітету комсомолу Тернопільського державного педагогічного інституту імені Я. Галана.* 1990. 6 лютого. № 3-4 (82-83). С. 1.
 7. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого (матеріали установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову) / [ред. рада: М. Горинь (гол.), І. Драч, В. Дончик та ін.]. Київ: Редакція «Україна. Наука і культура», 2000. С. 439, 458, 459, 471.
 8. Створено осередок НРУ. *Студентський вісник.* Тернопіль, 1990. 20 березня. № 11-12 (90-91). С. 4.
 9. Відомчий архів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (далі – ВА ТНПУ ім. В. Гнатюка). Ф. Р. 21. Оп. 9. Спр. 2054. Арк. 273-276.
 10. Там само. Арк. 294-295.
 11. Там само. Спр. 2159. Арк. 225; Хроніка студентського життя. *До світла: вид. Тернопільського відділення Української студентської спілки.* Тернопіль, 1990. 1 березня. № 1. С. 2.
 12. ВА ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ф. Р. 21. Оп. 9. Спр. 2159. Арк. 226, 269.
 13. Кукуленко Я. І. Педагогічні виші і демократизація суспільно-політичного життя в УРСР у роки перебудови... С. 53.
 14. П'їзд конфедерації студентів. *До світла.* 1990. 1 березня. № 1. С. 1.
 15. Завжди бути оптимістом. Інтерв'ю з В. І. Кононенко. *Радянська школа.* Київ, 1991. № 8. С. 6. Наш біль і наша тривога. *Радянський педагог. Орган парткому, ректорату, профспілкових комітетів та комітету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника.* Івано-Франківськ, 1990. 1 травня. № 16 (69). С. 2; Студентське братство – хто вони? *Там само.* 1990. 16 січня. № 2 (55). С. 2.
 16. Яновський С. Як страйкували у Дрогобичі. *Радянська освіта.* Київ, 1990. 27 березня. № 24 (4037). С. 3.

17. Кандидатури на посаду ректора названо. *Радянський педагог. Орган партійного комітету, ректорату, комітету АКСМУ та профспілкової організації Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка*. Дрогобич, 1988. 6 жовтня. № 30 (1052). С. 1; Обрано ректора. *Там само*. 1988. 27 жовтня. № 33 (1055). С. 1.
18. ВА ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ф. Р. 21. Оп. 9. Спр. 2159. Арк. 198; Сусюк І. До виборів ректора. *Студентський вісник*. 1990. 14 лютого. № 5-6 (84-85). С. 1.
19. Вибори, вибори, вибори. *Студентський вісник*. 1990. 20 березня. № 11-12 (90-91). С. 1.
20. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 76. Арк. 49; Головні віхи історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. URL: <http://tnpu.edu.ua/about/history/> (дата звернення 12 березня 2019 р.).
21. Обрали декана. *Радянський педагог*. Дрогобич, 1988. 14 січня. № 2 (1025). С. 1.
22. «Важка ця шапка...». *Студентський вісник*. 1990. 20 березня. № 11-12 (90-91). С. 1.
23. Вибори деканів. *Студентський вісник*. 1990. 10 квітня. № 13-15 (92-94). С. 1.
24. Прус І. Т. Студентський науково-педагогічний клуб. *Радянська школа*. Київ, 1987. № 7. С. 88.
25. Соляр І. «Альтернатива» пропонує. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 13 квітня. № 14 (25). С. 3; Соляр І. Дискутує «Альтернатива». *Там само*. 1989. 26 вересня. № 29 (41). С. 2.
26. Райківський І. На засіданні політичного клубу. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 28 листопада. № 37 (49). С. 3.
27. Жерноклаєв О. Гості нашого свята. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1990. 13 квітня. № 13-14 (66-67). С. 3.
28. Столяр А., Мельниченко Г. Дискусія в клубі «Аргумент». *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1990. 9 січня. № 1 (54). С. 2.
29. Кононенко В. І. Пошук триває. *Радянська школа*. Київ, 1989. № 3. С. 22.
30. Білий С. «Діалог» нам потрібен. *Радянський педагог*. Дрогобич, 1988. 20 жовтня. № 32 (1054). С. 2.
31. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Вид-во «Місіонер», 2001. С. 50.
32. Наш біль і наша тривога. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1990. 1 травня. № 16 (69). С. 1-2.
33. Подвійна Г. Марафон «Чорнобиль». *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1990. 29 травня. № 18 (71). С. 1.
34. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 2159. Арк. 9.
35. Ільєва Г. Чекаємо суттєвих змін. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 6 червня. № 21 (33). С. 1.
36. Івано-Франківський державний педагогічний інститут імені В. С. Стефаника (Документальний нарис) / відп. за вип. П. С. Федорчак. Ужгород: Карпати, 1990. С. 89.
37. Лозінська Г. На шляху поступу. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 6 червня. № 21 (33). С. 1.
38. Освітняни і науковці – народні депутати Української РСР. *Радянська освіта*. Київ, 1990. 3 квітня. № 26 (4039). С. 1.

39. Передвиборна програма демократичних кандидатів. *Студентський вісник*. 1990. 14 лютого. № 5-6 (84-85). С. 3; Демократичні депутати у місцевих радах. *Там само*. 1990. 20 лютого. № 7-8 (85-86). С. 2.
40. Засідання парткому. *Студентський вісник*. 1990. 6 березня. № 9-10 (88-89). С. 1.
41. Кому віддали голоси. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 24 жовтня. № 33 (45). С. 1.
42. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2763. Арк. 5.
43. Зустріч з делегатами. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 5 грудня. № 38 (50). С. 1. «Це більше нагадувало мітинг». *Там само*. 1989. 28 листопада. № 37 (49). С. 1.
44. Лесюк М. Установчі збори товариства. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 21 березня. № 11 (23). С. 1.
45. Товариство рідної мови. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1989. 7 липня. № 23-24 (35-36). С. 3.
46. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2923. Арк. 119.
47. Там само. Арк. 121.
48. Січкаренко Г. Г. Історичний досвід перебудови вищої освіти. С. 15.
49. Свідерський Ю. Своїми руками. *Радянська освіта*. 1988. 19 січня. № 6 (3811). С. 2.
50. ВА ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ф. Р. 21. Оп. 9. Спр. 2159. Арк. 226, 269.
51. Там само. Арк. 225-226.
52. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9316. Арк. 38; ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3149. Арк. 5.
53. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9317. Арк. 17.
54. Там само. Спр. 9319. Арк. 43-44.
55. ВА ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ф. Р. 21. Оп. 9. Спр. 2159. Арк. 52-53.
56. Роман Є. Крок назустріч. *Радянський педагог*. Івано-Франківськ, 1990. 24 квітня. № 15 (68). С. 3.
57. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 2073. Арк. 1.
58. Островський І., Черненко С. Великий злам. Хроніка «революції на граніті». 2-17 жовтня 1990 року. Київ: Агенство «Україна», 2000. С. 12; Наша сила – в єдності. *До світла*. 1990. 1 березня. № 1. С. 2.
59. Яновський С. Як страйкували у Дрогобичі. *Радянська освіта*. Київ, 1990. 27 березня. № 24 (4037). С. 3.

Olexandr Komarnitsky

**REFORMATION TRENDS IN THE SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF
PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF WESTERN
UKRAINE (middle 1980th – beginning of the 1990th)**

The author of the article, describes the introduction of elements of democracy into the social and political life of pedagogical institutions of higher education in Western Ukraine on the base of archival sources and periodicals. He proves that in these institutions were formed centers of non-communist political current. Students created their own representative political structures, political clubs, youth organizations, expanded the influence of student self-government, introduced elections of rectors and deans, teachers. Students participated in elections to the state and local soviets, which were held on a competitive alternative basis for the first time.

Key words: pedagogical establishments, teachers, students, center, perebudova, elections.

Отримано: 14.07.2020

235